

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДОРАДНИЦТВА В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Т. А. Кравченко,

к. держ. упр., доцент, Класичний приватний університет

Розкрито основні етапи становлення інституту сільськогосподарського дорадництва в Україні. Обґрунтовано своєчасність і необхідність допомоги міжнародного співтовариства. Показана важливість використання досвіду міжнародних дорадчих служб.

The main stages of development of the institute of agricultural consulting in Ukraine have been revealed. It has been grounded that the aid of international organizations is timely and necessary. Importance of using the worldwide experience of the EXTENSION information service, training and knowledge transfer has been demonstrated.

ВСТУП

У вступному слові до нового "Науково — практичного коментаря" Закону України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" академік Гладій М. В. назвав дорадчі служби "механізмом відродження села." [1] Сільськогосподарське дорадництво — це взаємодія консультанта (юриста, економіста, агронома, інженера тощо) і сільгоспвиробника, незалежно від форми власності на землю, з метою підвищення доходів як товаровиробників, так і сільського населення в цілому.

Інформаційно-консультаційна (дорадча) діяльність в Україні стала наслідком глобального процесу реформування земельних відносин. Необхідність поширення знань серед сільськогосподарських товаровиробників, їх навчання та інформаційне забезпечення визнані в переважній більшості країн світу, яким притаманні досягнення аграрного сектора. Недаремно, голландці, світові успіхи яких очевидні, з гордістю заявляють, що їх розвинений аграрний сектор опирається на три кити: науку, освіту і Extension — службу інформації, навчання та передачі знань.

Для сучасної ринкової економіки успішність аграрного сектора значною мірою залежить від його динамічності

щодо освоєння новітніх технологій, стратегічного розвитку села. Дану роль і покликана виконувати система сільськогосподарського дорадництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Останні роки ознаменувалися бурхливим зростом у дослідженні проблем дорадництва. Питанням і проблемам становлення, розвитку дорадництва в Україні присвячені наукові праці М. В. Гладія, Р. М. Шмідта, Р. Я. Корінця, Ю. Я. Кухарук, Т. П. Кальна-Дубінюк, М. М. Лубяного та ін. Значний внесок в історіографію українського дорадництва здійснює колектив кафедри консалтингу та сервісу Національного аграрного університету.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження — розкрити основні закономірності встановлення і розвитку дорадництва, показати доцільність використання напрацьованого зарубіжного досвіду з урахуванням особливостей АПК України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Дорадництво у сільському господарстві формувалось історично. Одначасно з його розвитком і за допо-

могою надання послуг (порад) пристосовувалось до його потреб. В Україні дорадництво почало відроджуватися на початку 90-х років минулого століття за підтримки міжнародного співтовариства, але основи його були закладені ще наприкінці XIX століття. Зокрема, в Галичині, яка входила на той час до складу Австро-Угорської імперії, дорадчу діяльність вело товариство "Сільський господар", головною метою якого було піднесення культури виробництва та підвищення доходів сільських територій. Ініціаторами заснування цього товариства були представники української сільської інтелігенції — священики, вчителі, ветеринарні лікарі, агрономи, юристи. Це товариство припинило свою діяльність у 1939 р., після встановлення у Західній Україні радянської влади.

Доречно згадати надбання видатного вченого — аграрного економіста О. В. Чаєнова. Саме на його працях, зокрема "Участковая агрономия и организационный план крестьянского хозяйства", "Сельскохозяйственная помощь населению" (остання витримала 7 видань, також за кордоном) та інші, американські, західноєвропейські дорадники починали вчитися на початку XX-го століття. О. В. Чаєновопублікував у 1917 році за кордоном підручник з сільськогосподарського консультування, який потім було перекладено російською мовою. Деякі вчені дотримуються точки зору, що за часів О. В. Чаєнова сільськогосподарська консультаційна служба в Росії, можливо, була кращою в світі. Окреслюючи завдання консультаційної допомоги населенню, він ще в 1911 році сформулював наступне:

— впровадити в народне господарство країни удосконалені методи землеробства і скотарства;

— змінити організаційний план господарств з метою більш відповідального ставлення до поточних умов економічного стану країни;

— організувати місцеве населення в союзи і групи, які, з одного боку, шляхом кооперування окремих сторін виробництва збільшили б силу господарств, а з іншого боку — взяли б на себе зміцнення і подальше поглиблення реформ народного господарства.

Для органів місцевого самоврядування не втратила своєї актуальності думка О. В. Чаєнова про те, що важливо лише організувати місцеве населення, яке самостійно задовольнить свої численні потреби: "Для суспільної агрономії найбільш характерною особливістю стане не програма, а насамперед спосіб реалізації цієї програми". [4] Сучасною мовою це не що інше, як регламентований механізм державного регулювання дорадництва. Його теоретична спад-

щина полягає в тому, що він вбачав головну роль дорадчої служби в підвищенні спроможності сільськогосподарських виробників приймати власні управлінські рішення.

Необхідність створення системи сільськогосподарського дорадництва в Україні викликана насамперед кардинальними змінами в аграрному секторі економіки, що розпочалися в 1992 р. реорганізацією колишніх колгоспів у колективні сільськогосподарські підприємства і були прискорені відомими Указами Президента України в 1994, 1995, 1999 роках. Поява різних форм сільськогосподарських товариств, приватних підприємств, кооперативів, фермерських господарств, розширення землеводіння і сфери діяльності особистих селянських господарств, прихід у сільське господарство інвесторів (і зарубіжних теж) об'єктивно сприяло розвитку сільськогосподарського дорадництва.

На нашу думку, становлення сільськогосподарського дорадництва в Україні опирається як на вітчизняний, так і на міжнародний досвід. Міжнародне співтовариство з розумінням віднеслося до прохання України щодо підтримки розбудови АПК. При сприятливій комісії з питань аграрної політики при Президентові України та Міністерства аграрної політики України міжнародна підтримка дорадництва набула системного характеру. Започатковуються нові проекти Європейською комісією (Луганська, Миколаївська, Чернігівська області), Урядами Великобританії (Київська, Донецька, Одеська), Федеративної Республіки Німеччини (Вінницька, Київська, Черкаська, Полтавська), США (Вінницька, Черкаська, Хмельницька), Канади (Волинська, Дніпропетровська, Рівненська, Сумська), Данії (Тернопільська), Нідерландів (Житомирська), Міжнародної фінансової корпорації за підтримки урядів Швеції і Канади (Херсонська), Республіки Польща та інших країн.

Перший нормативний акт з дорадництва — це спільний наказ Міністерства аграрної політики України, Української академії аграрних наук, Національного аграрного університету від 25 квітня 2001 р. № 144/36/165, який затвердив "Концепцію становлення і розвитку мережі сільськогосподарських дорадчих служб в Україні". Цей наказ сьогодні має більше пізнавальне значення, ніж юридичне. Він допомагає зрозуміти процес становлення сільськогосподарських дорадчих служб. До речі, при підготовці цього наказу був використаний досвід Датського сільськогосподарського дорадчого центру. Елементами Канадського досвіду скористалися і при розробці проекту Закону "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність". Донбас урахував досвід сусідніх російських областей.

Вперше на законодавчому рівні сільськогосподарське дорадництво згадується у Законі України від 18 січня 2001 року "Про стимулювання розвитку сільськогосподарства на період 2001—2004 років", де у статті 2 зазначається, що до пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства відноситься, зокрема, і сприяння розвитку мережі дорадчих сільськогосподарських служб. На виконання Закону, а також згаданого вище спільного наказу в обласних центрах та Республіці Крим, весною та влітку 2001 року обласними державними адміністраціями та управліннями сільського господарства були ухвалені майже ідентичні накази "Про створення науково-інформаційної аграрної служби". Розпочалося формування мережі сільськогосподарських дорадчих служб України, яка нині налічує більше ніж 35 центрів.

Варто зазначити, що в процесі реалізації міжнародних проектів дорадництва неможливо копіювати моделі зарубіжних служб, які створилися і функціонують в конкретних соціально-економічних умовах та історично сформованій менталь-

ності суспільства. Скажімо, в США успішно функціонує університетська модель дорадництва, яка фінансується за рахунок бюджетних федерального уряду, уряду штатів.

Одним з пріоритетних напрямів державної та регіональної політики в США є також розробка та застосування програм розвитку домогосподарств сільських жителів. Про високу результативність цих програм свідчить те, що на їхнє виконання щороку виділяються кошти з державного та місцевого бюджету.

В умовах США таке фінансування стає можливим лише за умови, що за звітний попередній період була підтверджена висока ефективність виконання програм з домашньої економіки.

В Польщі індивідуальне дорадництво є одним з найбільш ефективних, але разом з тим і найдорожчих консалтингових методів.

В Україні державний і місцеві бюджети вкрай напружені і не можуть в повному обсязі фінансувати дорадництво. Нині в Україні відпрацьовуються різні моделі дорадництва. Пріоритети університетського дорадництва можна звести до наступного:

- заслужений науковий авторитет державного ВНЗ надає йому можливість мати значний вплив на формування аграрної політики в регіоні;

- на відміну від приватних консультативних фірм, відповідних служб управління агропромислового комплексу регіону, ВНЗ мають високу кваліфікацію професорсько-викладацького складу, демонструють досвід, міцну матеріально-технічну базу;

- наявність ліцензій на освітніанські послуги та ін.

Прийнятність університетської моделі дорадництва знайшла своє відображення в наказі Міністерства аграрної політики України "Про розвиток системи аграрної освіти та удосконалення підготовки кадрів для агропромислового комплексу" від 27.03.2007 р. № 217.

Заслужує уваги досвід інформаційно-консультативного центру "Агро-Гаврія" Таврійського державного агротехнологічного університету. Структурний госпрозрахунковий підрозділ університету на сьогодні єдиний в мережі дорадчих служб України.

У Канаді сільськогосподарські дорадчі служби функціонують при міністерствах сільського господарства і продовольства і фінансуються з їх бюджетів.

В Україні, з урахуванням досвіду Німеччини, нині формується система дорадчих служб трьох рівнів, які потребують чіткої координації цієї діяльності:

— Міністерство аграрної політи-

Рис. 1. Загальна схема системи дорадництва у США [3]

ки; Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України — громадська організація;

— обласний (регіональний) і міжрайонний рівень;

— районний рівень.

На двох рівнях (обласному і районному) сьогодні й виникають головні проблеми в становленні дорадчих служб. В організації взаємодії дорадчих служб з суб'єктами АПК слід враховувати регіональні особливості та потреби клієнтів сільськогосподарських дорадчих служб. Апарат обласних і районних управлінь агропромислового розвитку повинен вбачати в дорадництві не свого "могильника", а прогресивну форму організації сільського виробництва. Працівники управлінь сільського господарства мусять всебічно підтримувати й розвивати нову службу, максимально використовувати методи її роботи, організаційно й методично об'єднуватися з нею. Альтернативи тут немає. Старі системи підвищення кваліфікації в АПК

та інформаційної підтримки товаровиробників не в змозі діяти ефективно в нових умовах і поступово відмирають, поступаючись місцем ефективно діючій агроконсалтинговій системі "Extension".

Як підтверджує світовий досвід, державне фінансування є основою становлення й розвитку дорадництва. За державної підтримки створюється матеріально-технічна та наукова база, формується система ефективних взаємозв'язків між учасниками обміну інформацією. Але нерідко державні дорадчі служби з притаманним бюрократизмом недостатньо контролюють свої витрати і не гарантують конфіденційності. Перевага державного дорадництва у сприянні розвитку суспільства в цілому, тоді як приватні служби, що працюють на засадах самоокупності, допомагають окремим клієнтам підвищити свої доходи й надають лише такі послуги, за які вони спроможні платити.

Діяльність державної сільсько-

господарської дорадчої служби на прикладі Польщі показано на рис. 2.

Аналіз мережі дорадчих служб України свідчить про те, що державні цільові програми виконують три центри: Кримський державний аграрний навчально-консультаційний центр; відділ Львівської облдержадміністрації — центр приватизації і реструктуризації сільського господарства; західно-український регіональний центр фермерства (м. Тернопіль).

У більшості країн Європи сільськогосподарські дорадчі служби працюють на приватних засадах, користуючись державною підтримкою через відповідні урядові програми, спрямовані на розвиток сільського господарства. У свій час вони створювалися державою, функціонували за рахунок бюджетних коштів, послуги клієнтам надавалися безкоштовно. В кожному окремому випадку уряд європейських держав приходив до висновку, що сільське господарство досягло достатнього рівня розвитку, а сільські товаровиробники стали отримувати достатні прибутки, щоб дорадництво стало комерційним, а дорадчі послуги платними. Наприклад, у Великій Британії державна дорадча служба була приватизована в 1997 р. і перейшла на самоокупність. А держава із засновника стала клієнтом дорадчої служби.

Як бачимо, ефективність функціонування дорадництва значною мірою залежить від забезпечення інформаційно-консультаційних служб необхідними коштами.

В Україні гостро стоїть проблема вибору такої організаційної моделі, яка б забезпечила максимальний ефект дорадництва з мінімальними затратами. На законодавчому рівні зроблено немало. Зокрема, розпорядженням від 20 червня 2005 року № 210 — Р Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію Державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності на 2006—2009 роки. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 року № 927 затверджено Державну цільову програму сільськогосподарської дорадчої діяльності на період до 2009 року. Метою Програми є формування в Україні ефективною та доступною мережі сільськогосподарських дорадчих служб для задоволення потреб сільськогосподарських товаровиробників та сільського населення у розповсюдженні професійних знань та вдосконаленні практичних навичок, ефективності господарювання та розвитку сільської місцевості. Пропонуються шляхи й способи розв'язання цих проблем, завдання і заходи. Аналіз Програми показує, що з 71 найменування заходів фінансування 36 держава планує виконати за рахунок державного бюджету, а 35 — залишає на місцеві бюджети (підраховано авт.).

Рис. 2. Схема організації та управління дорадництвом (на прикладі польської державної дорадчої служби)

В організації взаємодії дорадчих служб з суб'єктами АПК регіону, органами управління обласних (районних) адміністрацій необхідно враховувати специфіку сільгоспвиробництва в кожному регіоні (відмінності земель, скажімо, Полісся і Донбасу очевидні), наявність існуючої системи інформаційно-консультаційної служби. У деяких країнах до складу дорадництва входять різного роду організаційно-правові структури, які різняться між собою організаційно та джерелами фінансування, а також способами залучення сільськогосподарських працівників до співпраці.

Наприклад, дорадництво у Німеччині значно відрізняється за територіальними ознаками. У південній Німеччині, де розташовані малі та середні фермерські господарства, дорадчими органами є структури Міністерства сільського господарства. На півночі, для якої характерні середні та великі підприємства, навпаки, такі послуги надаються сільськогосподарськими палатами та дорадчими союзами.

ВИСНОВКИ

Головною метою дорадництва України, як і в інших країнах, є поширення та впровадження сучасних досягнень науки і технологій, надання сільськогосподарським товаровиробникам дорадчих послуг для вдосконалення практичних навичок ведення прибуткового господарювання. Зарубіжні дорадчі служби створюються і функціонують в конкретних соціально-економічних умовах цих країн. В процесі створення інституту дорадництва в Україні та реалізації міжнародних проектів неможливо копіювати моделі зарубіжних служб. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що українському дорадництву притаманні риси, характерні для зарубіжного досвіду.

У той же час дорадництво України має певні національні особливості:

- дорадництво має власну потужну законодавчу базу. За 7 років існування ухвалено 19 Законів, Указів Президента України, наказів і постанов Кабінету Міністрів, Міністерства аграрної політики України;

- бурхливі темпи зросту. Законодавчо дорадництво існує з 2001 р., а мережа дорадчих служб налічує 35 центрів;

- фінансування дорадництва розпочалося не за рахунок бюджетних коштів, а при підтримці міжнародної спільноти;

- при різноманітності форм фінансування дорадництва більше ніж 50 % належить міжнародній допомозі;

- зберігаються рецидиви так званої "колгоспно-радгоспної" психології з її колективною безвідпові-

дальністю і безініціативністю;

- певна частина фермерів без особливого ентузіазму поставилася до новачки і висловилася на користь виділення їм коштів (дотацій), а "знань їм не бракує";

- бюрократизм, неузгодженість дій місцевих органів державної влади й громадської організації — Національної асоціації сільськогосподарських служб, особливо в фінансових питаннях;

- незважаючи на певні недоліки у встановленні інституту дорадництва в Україні, об'єктивно причиною яких, на наш погляд, є труднощі росту, міжнародне співтовариство продовжує підтримувати створення нових дорадчих служб в різних регіонах України. Зокрема, започатковано проект Європейського Союзу ТАСІС для створення трьох нових центрів підтримки приватних господарств у м. Луганську, Миколаєві, Чернігові.

Цілком ймовірно, що, враховуючи міжнародний досвід, рівень соціально-економічних перетворень і

ментальність українського села, в Україні сформується національна специфічна модель дорадництва, яка стане невід'ємною частиною інноваційного розвитку АПК.

Література:

1. Закон України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність": Науково — практичний коментар. Р. Я. Корінець, М. П. Гриценко, Ю. М. Берездецький, Ю. Я. Кухарук та ін. / За ред. Р. Я. Корінця. — Львів: НВФ "Українські технології", 2007. — 248 с.

2. Посібник для сільськогосподарських дорадників / За ред. А. Гайдук. — Поморський осередок сільськогосподарського дорадництва: Старе Поле, 2005. — 325 с.

3. О. А. Галич, О. О. Сосновська. Сільськогосподарське дорадництво. Навч. посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 368 с.

4. А. В. Чаянов. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / Ред. Л. И. Абалкин и др. — М.: Экономика, 1989. — 492 с.

Новини

ЗРОСТАННЯ ВВП ЗА ПІДСУМКАМИ ВЕРЕСНЯ НА 6,9% ЗАБЕЗПЕЧЕНО БІЛЬШОЮ МІРОЮ ВНУТРІШНЬО-ОРІЄНТОВАНИМИ СЕКТОРАМИ ЕКОНОМІКИ

Реальне зростання ВВП за 9 місяців порівняно з відповідним періодом 2007 року становило 6,9% (у вересні порівняно з вереснем 2007 року — 5,5%).

Міністр економіки переконаний, що в умовах "просідання" промисловості, яка, значною мірою, орієнтована на зовнішні ринки, де спостерігається рецесія, збереження та навіть прискорення позитивної динаміки внутрішньо-орієнтованих секторів економіки дозволило підтримати зростання ВВП на високому рівні.

Серед агрегованих видів економічної діяльності найвищі темпи зростання валової доданої вартості (ВДВ) демонструють сільське господарство, діяльність транспорту та зв'язку, а також торгівля. Їх сумарний внесок в приріст ВВП склав 3,3 відсоткового пункту (з 6,9% приросту ВВП).

Одним із основних факторів зростання ВДВ сільського господарства на 15,7 % (за 9 місяців 2007 року — "мінус" 4,9%) стало отримання рекордно високих обсягів збору вро-

жаю зернових та зернобобових культур внаслідок збільшення урожайності та розширення площі збирання.

Зростання ВДВ транспорту та зв'язку на 10,4% (за січень-вересень 2007 року — 9,3%) відбувалося, перш за все, за рахунок високого попиту з боку основних галузей-споживачів послуг цих видів економічної діяльності (добувної промисловості, машинобудування, сільського господарства) та населення (завдяки стабільному підвищенню реальних наявних доходів населення за січень-серпень на 13,4%). Поряд з цим, збільшилися обсяги транзиту та перекачки газу магістральними трубопроводами (на 15,7% та 11,3% відповідно).

Зростання ВДВ торгівлі на 9,4% пов'язано із збільшенням обсягу експортно-імпорتنних операцій (за січень-серпень імпорту товарів збільшився на 58,3%) та підтримання на високому рівні купівельної спроможності населення в умовах уповільнення інфляційних процесів.